

GIÁ TRỊ VĂN HÓA CỦA NGHỆ THUẬT DÙ KÊ Ở NAM BỘ

Lưu Tuấn Anh*

Tóm tắt: Nghệ thuật sân khấu Dù kê hiện hữu trong đời sống của người Khơ Me vùng Nam Bộ Việt Nam như một phương tiện kết nối và tôn tạo tổng thể vẻ đẹp văn hóa của tộc người Khơ Me nói riêng, của cả vùng Nam Bộ nói chung. Nghệ thuật Dù kê chứa đựng nhiều giá trị văn hóa cần phải nghiên cứu, ca ngợi và trao truyền. Bài viết này tiếp cận 2 giá trị văn hóa chủ yếu của nghệ thuật Dù kê là giá trị biểu cảm và giá trị kết nối tinh thần, qua đó, giúp khám phá phần nào bề sâu vận hành của văn hóa tinh thần của người Khơ Me từ bình diện nghệ thuật. Một số vấn đề trong công tác phát huy các giá trị này của nghệ thuật Dù kê trong hoạt động du lịch ở Nam Bộ được đề cập trong mục 3 của bài viết như một phương tiện vừa giúp quảng bá nét đẹp văn hóa của người Khơ Me vừa giúp phát triển du lịch ở các địa phương, hướng tới phát triển bền vững đời sống văn hóa - kinh tế - xã hội của người dân trong vùng.

Từ khóa: Dù kê, sân khấu, người Khơ Me, văn hóa dân gian, văn hóa Nam Bộ.

Dẫn nhập

Mỗi quốc gia, mỗi vùng miền, mỗi tộc người đều có những hình thức nghệ thuật riêng tiêu biểu. Khi nói đến người Khơ Me ở vùng Nam Bộ Việt Nam có thể nhắc đến nhiều biểu hiện văn hóa như Phật giáo Nam tông, các ngôi chùa, các lễ hội (như tết Chol Chnam Thmay, lễ hội Ok om Bok), tục thờ Neak Tà, điệu múa Răm Vông (múa Lâm Thôn), nghề dệt vải, đan lát, nghề làm gốm, trang phục xà rồng có quàng khăn... và tất yếu có cả nghệ thuật sân khấu Rô băm và Dù kê. Năm 2014, sân khấu Dù kê của người Khơ Me được công nhận là *Di sản văn hóa phi vật thể quốc gia*, góp phần khẳng định vị trí của Dù kê trong đời sống văn hóa của người Việt Nam. Sân khấu Dù kê là sản phẩm nghệ thuật được người Khơ Me Nam Bộ sáng tạo và phát triển trên cơ sở bản sắc văn hóa tộc người, lịch sử tộc người, niềm tin tôn giáo với các chất liệu gần gũi từ trong đời sống của người Khơ Me. Nó bao hàm trong đó ý thức về vũ trụ quan và nhân sinh quan của người Khơ Me

trong quá trình sinh sống lâu dài ở vùng đất Nam Bộ.

Nghệ thuật Dù kê tuy chỉ có tuổi đời khoảng 100 năm nhưng đến nay đã trở thành thành tố quan trọng trong hệ thống văn hóa nghệ thuật và có sức ảnh hưởng đến sự phát triển đời sống xã hội của vùng Nam Bộ. Việc nghiên cứu nghệ thuật sân khấu Dù kê của người Khơ Me ở Nam Bộ là việc làm cần thiết đối với văn hóa vùng Nam Bộ nói riêng và văn hóa Việt Nam nói chung, nhất là trong bối cảnh hội nhập văn hóa giữa các tộc người, các vùng miền và các quốc gia ngày càng được mở rộng. Bài viết này bước đầu khai thác 2 giá trị văn hóa chủ yếu của nghệ thuật Dù kê là giá trị biểu cảm trong tổng thể cấu trúc trình diễn và giá trị kết nối tinh thần con người, đồng thời đề cập đến việc phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong các hoạt động du lịch ở vùng Nam Bộ. Các phương pháp nghiên cứu chính được vận dụng trong bài viết gồm phương pháp nghiên cứu hệ thống, phương pháp nghiên cứu so sánh, phương pháp phân tích nội dung ký hiệu học, phương pháp phân tích tư liệu. Bên cạnh đó, hướng nghiên cứu tiếp cận liên ngành cũng

* TS. Trường Đại học Công nghiệp Thực phẩm Thành phố Hồ Chí Minh.

được vận dụng linh hoạt trong bài viết nhằm làm sáng tỏ các luận điểm được đề cập đến.

1. Giá trị biểu cảm của nghệ thuật Dù kê

Nghệ thuật Dù kê của người Khơ Me Nam Bộ là nghệ thuật biểu diễn thuộc loại hình sân khấu kịch hát truyền thống ở Việt Nam. Trong số các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê, giá trị biểu cảm là một trong những giá trị có thể nhận diện rõ nét thông qua những biểu hiện trên sân khấu của nghệ thuật này. Xét ở góc độ nghệ thuật thì sân khấu biểu diễn Dù kê tuy không cầu kỳ nhưng mỗi vở diễn lại là những tác phẩm đặc sắc, chín chu, có ý nghĩa về mặt nội dung lẫn hình thức. Xét ở góc độ văn hóa tộc người thì nghệ thuật Dù kê là một thành tố quan trọng làm cho bức tranh văn hóa tộc người Khơ Me được sang trọng và đẹp đẽ hơn. Ở cả 2 phương diện nghệ thuật biểu diễn hay văn hóa tộc người thì giá trị biểu cảm của nghệ thuật Dù kê đều được chú trọng và đề cao. Phục trang, hóa trang, động tác và ngôn từ của diễn viên, cách bài trí sân khấu, nội dung của các vở diễn... đều thể hiện được giá trị biểu cảm của nghệ thuật Dù kê. Tất cả được đội ngũ những người tham gia sáng tạo (đạo diễn, nhà biên kịch, diễn viên, người thiết kế sân khấu...) chuẩn bị, chọn lựa, sắp đặt cẩn thận và tinh tế để đảm bảo phối hợp hài hòa trong toàn bộ tác phẩm, hòa quyện với không gian thưởng thức của người xem và chạm vào được cảm xúc của họ.

Hành động biểu diễn của các diễn viên cùng thiết kế sân khấu mang đặc sắc riêng của các vở diễn Dù kê tác động vào thị giác của người xem (thậm chí là người không biết tiếng Khơ Me), ghi dấu thành những ký ức đẹp đẽ trong lòng người xem về những hình tượng và nội dung trong các vở diễn. Nguyễn Quân trong *Con mắt nhìn cái đẹp* nhận định “trong ngũ quan con mắt là giác quan số một [...] 90% thông tin ta thu nhận được là nhờ thị giác [...] 90% các ký ức, kỷ niệm của ta cũng là thị giác. Tư duy ở bậc cao nhất là tư duy hình

tượng” (1). Sân khấu Dù kê tuy được bài trí đơn giản nhưng chính nội dung của các tác phẩm cùng sự đa dạng trong diễn xuất (động tác, lời thoại, lời ca, điệu múa) của diễn viên đã giúp các vở diễn hấp dẫn được người xem và truyền đạt hiệu quả những thông điệp nhân văn mà người Khơ Me muốn gửi gắm. Có thể nói, nghệ thuật Dù kê vượt qua giới hạn của sự biểu đạt cái đẹp thông thường để hướng tới đạt được giá trị biểu cảm mang *tính thiêng* của các tác phẩm nghệ thuật trình diễn chứa đựng sâu sắc tinh thần văn hóa tộc người. Đây là một nét đặc sắc của nghệ thuật Dù kê của người Khơ Me Nam Bộ.

Trong nghệ thuật Dù kê, tính linh hoạt (bao gồm sự đa dạng) và tính nguyên tắc cùng tồn tại, hài hòa với nhau để tạo ra chính thể thẩm mỹ cho những vở diễn. Đầu tiên là tính linh hoạt được thể hiện trong động tác biểu diễn, sự di chuyển của diễn viên trên sân khấu. Tính linh hoạt còn được thể hiện trong sự bài trí sân khấu tuy đơn giản nhưng mọi thứ đều được hiện ra trong bối cảnh không - thời gian biến đổi. Việc bỏ trống sân khấu hoặc sân khấu chỉ được bài trí đơn giản đã làm nền để tôn thêm vẻ đẹp của các nhân vật, tạo chiều sâu cho không gian sân khấu. Mỗi nhân vật, câu chuyện lại được thể hiện phong phú trong dáng vẻ, tư thế, thần thái của các diễn viên cùng nội dung của các tác phẩm. Trang phục của các diễn viên Dù kê đa dạng với nhiều màu sắc và kiểu dáng cầu kỳ, có chất liệu bằng lụa tơ tằm hoặc sợi bông đẹp đẽ. Chúng là những sản phẩm thủ công mỹ nghệ độc đáo trên cơ sở trang phục truyền thống của người Khơ Me và đôi khi chịu ảnh hưởng của trang phục sân khấu hát Tiều của người Hoa và cải lương của người Kinh (2). Một số màu sắc của trang phục nhân vật thường thấy như màu đỏ tím sẫm, màu hồng cánh sen, màu đen, màu nâu sậm, màu vàng, màu xanh... Kế đến là tính nguyên tắc trong nghệ thuật Dù kê. Tất cả những gì được thể hiện trên sân khấu Dù kê tuy linh hoạt nhưng vẫn đảm bảo phải tồn tại

trong một chỉnh thể hài hòa, phản ánh đúng tinh thần của nội dung vở diễn, phản ánh chân thật những gì thuộc về lịch sử - văn hóa tộc người, và niềm tin tôn giáo mà không phải là những gì khác ngoài đời sống của người Khơ Me, đạt đến biểu hiện cao nhất là sự hòa hợp giữa *phàm* và *thiên* trong các vở diễn. Đội ngũ những người tham gia vào các vở diễn Dù kê cần có kinh nghiệm và sự tinh tế trong việc phối hợp giữa tính linh hoạt và tính nguyên tắc để sáng tạo được những vở diễn Dù kê đặc sắc, xứng đáng là *viên ngọc* trong văn hóa của người Khơ Me.

Hoạt động biểu diễn của các diễn viên đóng vai trò quan trọng trong việc tạo ra thành công cho các vở diễn Dù kê. Trong nghệ thuật sân khấu, “hành động kịch được chia thành 2 dạng chính là hành động bên trong và hành động bên ngoài. Hành động bên trong là diễn biến của những yếu tố nội tâm nhân vật, như chiều hướng tâm lý, cảm xúc, tình cảm. Hành động bên ngoài chính là cử chỉ, điệu bộ, động tác hình thể của diễn viên. Hai dạng hành động này tồn tại trong sự tương hỗ nhau, không thể tách rời. Hành động bên trong là cái gốc phát xuất quan trọng, ảnh hưởng đến khâu biểu diễn những điệu bộ và cử chỉ của diễn viên trên sân khấu. Trong khi đó, hành động bên ngoài lại chính là phương tiện diễn đạt hiệu quả thế giới nội tâm của nhân vật với những chiều sâu tâm lý tinh tế, tạo ra sự sinh động và biểu cảm cho vở diễn” (3). Diễn viên trên sân khấu Dù kê đã thể hiện tốt cả 2 dạng hành động trên. Bối cảnh không - thời gian và nội dung của các vở diễn càng trở nên sinh động, chân thật, có sức sống thông qua trình thức biểu diễn điêu luyện của các diễn viên (từ diện mạo đến thần thái). Có thể nói, nghệ thuật Dù kê xem trọng việc biểu diễn, những yếu tố nghệ thuật khác đều hướng đến phục vụ cho việc biểu diễn của diễn viên để phát triển thế giới nội tâm của nhân vật. Phương thức biểu diễn ngoại hình của diễn viên đã biến những cảm xúc tự nhiên, nội

dung tinh thần thậm chí rất khó biểu đạt bằng lời thành những hình tượng cụ thể mà người xem có thể cảm nhận được. Hiệu quả cao nhất trong giá trị biểu cảm của nghệ thuật Dù kê đó là việc đạt được sự đồng cảm giữa diễn viên và người xem.

Cái hay của nghệ thuật Dù kê cũng giống với nhiều sân khấu truyền thống khác ở Việt Nam (tuồng, chèo, cải lương) và ở nhiều nước khác trong khu vực (chẳng hạn Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc) là sân khấu không cần bài trí cầu kỳ, phức tạp như sân khấu phương Tây, nhưng luôn dẫn dắt một cách cuốn hút người xem đến với bối cảnh không - thời gian đang diễn ra trong câu chuyện của các vở diễn trên sân khấu. Xuyên suốt vở diễn là xu hướng biểu cảm thông qua những biểu tượng, hành động, sự vật mang tính biểu trưng và ước lệ cao. Không gian và thời gian của phân cảnh trên sân khấu Dù kê chủ yếu được tạo ra nhờ vào ngôn từ (lời ca, lời thoại), hành động (động tác, điệu múa) của diễn viên.

Cho đến nay nghệ thuật Dù kê đã là một thành tố không thể thiếu trong văn hóa tộc người Khơ Me ở vùng Nam Bộ. Hiện tại, sân khấu Dù kê vẫn hoạt động ở nhiều tỉnh thành ở Nam Bộ, chẳng hạn như Sóc Trăng, Trà Vinh, Kiên Giang, An Giang, Bạc Liêu, Cà Mau (4). Nghệ thuật Dù kê hiện nay có thể có một số biến đổi về diện mạo và nội dung do chịu ảnh hưởng từ sự biến đổi của đời sống văn hóa xã hội (như việc kết hợp với công nghệ ánh sáng hiện đại, các vở diễn mang nội dung mới phản ánh thực tại xã hội đương thời...) làm cho sân khấu Dù kê có sắc thái phong phú hơn, nhưng các vở diễn Dù kê vẫn giữ được giá trị biểu cảm vốn có, vẫn lấy việc biểu đạt tinh thần văn hóa truyền thống của người Khơ Me làm chủ đạo, trang trí sân khấu cơ bản vẫn giữ được bản sắc truyền thống, vẫn chú trọng sự đơn giản và mang tính ước lệ cao. Sự tồn tại của nghệ thuật Dù kê sẽ là điểm tựa tinh thần cho hệ sinh thái môi trường sống của người Khơ Me ở vùng Nam Bộ. Đây

sẽ là sợi dây kết nối, là điểm chung trong hệ thống nghệ thuật sân khấu truyền thống giữa người Khơ Me với các tộc người khác, giữa vùng Nam Bộ với các vùng miền khác ở Việt Nam. Đặc biệt trong việc kết hợp với các hoạt động du lịch ở các địa phương vùng Nam Bộ thì nghệ thuật Dù kê sẽ là một trong những điểm nhấn thu hút sự quan tâm, yêu mến của mọi người.

2. Giá trị kết nối tinh thần con người của nghệ thuật Dù kê

Nghệ thuật Dù kê của người Khơ Me vùng Nam Bộ còn có giá trị quan trọng khác là kết nối sâu sắc về mặt tinh thần của con người, kết nối tinh thần dân tộc giữa các thế hệ người Khơ Me, thậm chí vượt qua rào cản ngôn ngữ để có thể kết nối người Khơ Me ở Nam Bộ với những người đến từ các tộc người khác, các vùng miền khác (khán giả, khách tham quan, những người quan tâm) qua hình thức và nội dung của các vở diễn. Nội dung của các vở diễn Dù kê ngợi ca những nét đẹp của tộc người Khơ Me Nam Bộ bằng chính ngôn ngữ của họ, bao gồm văn hóa tinh thần, văn hóa vật chất, lịch sử, xã hội, đời sống sinh hoạt, niềm tin vào Phật giáo... gắn bó với sự tồn tại của tộc người Khơ Me trong quá trình phát triển lâu dài. Các nhân vật, cốt truyện, động tác, xúc cảm, ý nghĩa thông điệp của các vở diễn đều có chất liệu từ đời sống thực tế của người Khơ Me, từ trong những hoạt động lao động thường nhật cho đến những sự kiện quan trọng của lịch sử tộc người. Vì vậy, nghệ thuật Dù kê đã trở thành biểu tượng đẹp để giúp duy trì và củng cố niềm tin tộc người trong lòng mỗi người Khơ Me.

Có thể khẳng định không gì đi vào tâm trí con người nhanh chóng bằng nghệ thuật. “Nghệ thuật là tiếng nói tình cảm - tư tưởng của con người gửi đến con người, kêu gọi, tác động, định hướng cho con người đi vào chiêm ngưỡng, chọn lựa những kinh nghiệm sống và kinh nghiệm tình cảm, thông qua cái cấu trúc

cảm tính sinh động đơn nghĩa và đa nghĩa, tả thực và ước lệ, miêu tả và biểu hiện, tạo nên bởi tưởng tượng và hư cấu” (5). Ngôn ngữ biểu diễn của sân khấu Dù kê tác động trực tiếp vào thính giác của người xem. Hiệu ứng phối hợp giữa ánh sáng, màu sắc, trang phục, âm thanh, cách bài trí sân khấu và diễn xuất của người diễn viên, các hình ảnh và sự kiện diễn ra trên sân khấu tác động trực tiếp đến thị giác và thính giác của người xem, khắc sâu những gì được thể hiện trên sân khấu Dù kê vào trong tâm trí của người xem, dẫn dắt họ cùng bước vào thế giới của những nhân vật, câu chuyện đang được kể trên sân khấu, làm tăng bội phần những xúc cảm tốt đẹp của họ về tộc người, về văn hóa tộc người. Những buổi biểu diễn nghệ thuật Dù kê có thể xem là lúc và là nơi các thế hệ người Khơ Me cùng sinh hoạt văn hóa. Tùy vào nội dung của các vở diễn và thời điểm chúng được trình diễn, chẳng hạn trong các lễ hội (như lễ hội Ok om bok, tết Chol Chnam Thmay) hay trong các sinh hoạt văn nghệ của cộng đồng, các liên hoan văn hóa nghệ thuật (như Liên hoan Sân khấu Dù kê Nam Bộ năm 2013, Liên hoan Trích đoạn sân khấu Dù kê và Rô băm khu vực đồng bằng sông Cửu Long năm 2019)... mà ý nghĩa văn hóa cụ thể mang lại có thể sẽ khác nhau. Tuy nhiên, tất cả các vở diễn đều cùng hướng đến xây dựng niềm tin vào tộc người, vào văn hóa tộc người, mang lại hy vọng đối với sự phát triển tốt đẹp của tộc người Khơ Me. Từ khi nghệ thuật Dù kê ra đời cho đến nay, nó luôn được xem là bộ phận không thể thiếu trong việc gìn giữ và phát huy văn hóa tộc người Khơ Me có lẽ cũng vì giá trị kết nối tinh thần quan trọng này.

Nghệ thuật Dù kê diễn đạt sự kiện, hình tượng một cách cụ thể theo nghĩa nhìn thấy và nghe thấy được - tức là cảm nhận trực tiếp được trọn vẹn. Khả năng này giúp người làm nghệ thuật tạo được môi trường nghệ thuật đẹp quanh họ, giúp người thưởng thức có điều kiện chiêm ngưỡng các tác phẩm trong sự

lãng động cảm xúc. Chính không gian xung quanh (không gian của chùa, không gian của các lễ hội, không gian có đông đảo người xem là cộng đồng người Khơ Me) càng làm cho hiệu quả trình diễn và thưởng thức nghệ thuật sân khấu Dù kê đạt hiệu quả cao nhất. Bất cứ ai khi đến xem sân khấu Dù kê cũng có thể thưởng thức sự đặc sắc của nghệ thuật này: người Khơ Me thưởng thức với sự trân trọng và niềm tin vào tộc người, như được gặp gỡ những gì thân thương nhất; người từ các tộc người khác thưởng thức với sự ngưỡng mộ trước những vở diễn độc đáo thông qua những gì được thể hiện trên sân khấu. Đặc biệt, trẻ em người Khơ Me khi đến xem nghệ thuật Dù kê sẽ có thể tận mắt hiểu rõ về văn hóa của tộc người một cách sống động qua các vở diễn. Đây là một trong những tác dụng quan trọng của nghệ thuật Dù kê đối với việc trao truyền văn hóa giữa các thế hệ người Khơ Me.

Các vở diễn trên sân khấu Dù kê là sợi dây gắn kết quan trọng giữa không gian thực và hư, giữa đời thường và thế giới nghệ thuật. Sự bài trí đơn giản trên sân khấu tạo điều kiện cho người xem được tự do tưởng tượng, làm cho không gian trong và ngoài sân khấu được liên kết thành một không gian mở rộng lớn. Các nhân vật trong các vở diễn bước ra khỏi giới hạn của sân khấu tiến vào thế giới thật của con người. Khoảng cách giữa người Khơ Me đương thời với người Khơ Me trong lịch sử, giữa con người với văn hóa, giữa người xem với nhân vật trong các vở diễn được rút ngắn, niềm tin tôn giáo cũng có cơ hội được thăng hoa. Tinh thần văn hóa tộc người được chuyển tải trong từng vở diễn. Nếu nhìn ở góc độ nghệ thuật, thì mỗi vở diễn Dù kê là một tác phẩm nghệ thuật thực thụ, được sáng tạo từ khả năng nghệ thuật tinh tế và điều luyện của tâm hồn đầy xúc cảm trong niềm tin về tộc người và về chân-thiện-mỹ của người Khơ Me. Chúng là tổng hòa của sự kết hợp đẹp đẽ giữa các yếu tố: con người, màu sắc, ánh sáng, âm thanh và niềm tin. Nếu nhìn ở góc độ đời

sống xã hội thì chúng không còn là những tác phẩm với những nhân vật và sự kiện bị đóng băng trên sàn diễn mà đã trở thành những khoảng không - thời gian chân thật, sống động nơi mà mọi thứ gắn gũi nhất trong đời sống của người Khơ Me được diễn ra. Đây là biểu hiện của giá trị kết nối tinh thần cao độ của nghệ thuật Dù kê.

Nghệ thuật Dù kê của người Khơ Me Nam Bộ là một loại hình nghệ thuật độc đáo, là điểm nhấn đặc biệt trong nghệ thuật sân khấu của vùng Nam Bộ nói riêng, của Việt Nam nói chung. Nghệ thuật Dù kê là một biểu tượng văn hóa tuyệt đẹp, chứa đựng đầy đủ ý nghĩa vũ trụ quan và nhân sinh quan của người Khơ Me. Các vở diễn Dù kê là phương tiện hiệu quả trao truyền văn hóa tộc người giữa các thế hệ người Khơ Me và là phương tiện quan trọng quảng bá văn hóa Khơ Me trong nước và ra thế giới.

3. Một số vấn đề trong việc phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong hoạt động du lịch

“Xã hội đương thời với những xung đột, khủng hoảng về hệ giá trị, niềm tin; sợi dây gắn kết giữa người với người lỏng lẻo thì con người lại có xu hướng tìm về những giá trị văn hóa cổ truyền với mong ước, khát vọng được trở về “kí ức tuổi thơ”, “tìm lại tiếng nói đã mất” để làm điểm tựa tinh thần trước cuộc sống hiện tại nhiều bon chen. Trong bối cảnh đó, việc bảo tồn và phát huy những giá trị vô giá của nghệ thuật sân khấu truyền thống là cần thiết, có ý nghĩa” (6). Việc phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê của người Khơ Me Nam Bộ trong hoạt động du lịch cũng nằm trong những sự cần thiết và có ý nghĩa đó. Nghệ thuật Dù kê ở Nam Bộ được hình thành, tồn tại và phát triển nhờ vào sự kết hợp vai trò và nhiệm vụ của nhiều cá nhân, nhiều bên liên quan. Tất cả những hoạt động và mục tiêu đạt được của họ đối với nghệ thuật Dù kê đều hướng đến việc gìn giữ và

phát huy các giá trị văn hóa tốt đẹp của nó trong đời sống văn hóa - xã hội của người Khơ Me và của vùng Nam Bộ Việt Nam. Bất kỳ giá trị văn hóa nào của di sản nếu không được gìn giữ và phát huy thì đến một lúc nào đó chúng cũng bị mai một như Trần Đình nhận định “bất cứ một nghệ thuật nào dù hấp dẫn đến đâu, nếu không cách tân và đổi mới, đều tất yếu bị xã hội đào thải” (7). Nghệ thuật Dù kê tuy vẫn đang “sống” cùng tộc người Khơ Me nhưng các kế hoạch, chiến lược và hành động thực tế để phát huy nó trong các phương diện vận động của xã hội như các hoạt động du lịch sẽ càng đảm bảo sức sống lâu bền, tăng cường khả năng sáng tạo cho nó để phục vụ nhu cầu đời sống tinh thần ngày một cao và đổi mới của con người. Phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong du lịch không phải phát huy theo nghĩa khai thác triệt để chúng mà là khai thác từ từ, khai thác có quá trình song song với việc gìn giữ, bảo tồn các giá trị văn hóa tốt đẹp đó. Trong đó, vẫn cho phép những sáng tạo nghệ thuật mới lạ nhưng phù hợp nhằm theo kịp xu hướng phát triển của xã hội, của văn hóa nghệ thuật trong thời buổi hiện đại bởi lẽ “ý nghĩa của hành vi văn hóa [...] do con người tạo ra và biến đổi mạnh mẽ. Nó cũng có xu hướng được hội nhập” (8). Ở mỗi giai đoạn phát triển của thế giới và của Việt Nam thì giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê sẽ có sự thay đổi đậm nhạt khác nhau về hình thức lẫn nội dung. Vì vậy khi phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong du lịch hay trong các phương diện khác thì cần phải tính đến điều này. Công tác phát huy và bảo tồn nghệ thuật Dù kê trong du lịch là hai việc cần tiến hành song song, vừa khai thác, lưu truyền đồng thời cũng vừa sáng tạo, đổi mới để sức sống của nghệ thuật Dù kê ngày càng được nâng cao nhưng vẫn đảm bảo các giá trị văn hóa cốt lõi vốn có.

Cộng đồng địa phương gồm người Khơ Me (chủ yếu) và người dân ở các nơi có khai thác du lịch là bên liên quan quan trọng để

phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong các hoạt động du lịch. Họ có thể tham gia thực hiện nhiều hoạt động trong các dự án, chương trình phát huy nghệ thuật Dù kê trong du lịch. Việc này phải được tính toán kỹ lưỡng và có thể diễn ra trong thời gian dài, nếu không có những đóng góp về trí lực lẫn sức lực của cộng đồng người dân địa phương trong sự liên kết giữa các bên thì khó có được thành công trọn vẹn. Cộng đồng địa phương, nhất là người Khơ Me, không chỉ có sự am hiểu mà còn có thể thực hành biểu diễn Dù kê. Họ là những người có điều kiện tiếp xúc trực tiếp và thường xuyên với nghệ thuật Dù kê. Những câu chuyện về các vở diễn, các diễn viên, lịch sử và đặc điểm của nghệ thuật Dù kê, cái hay nét đẹp liên quan đến nghệ thuật Dù kê được trao truyền qua các thế hệ trở thành vốn sống quý giá của cộng đồng địa phương. Vì vậy, họ hoàn toàn có thể tham gia vào việc phát huy nghệ thuật Dù kê trong du lịch ở các địa phương như một kênh quảng bá di sản sống động khi du khách đến tham quan. Chẳng hạn họ có thể tham gia biểu diễn, tổ chức nơi biểu diễn, thuyết minh và quảng bá về nghệ thuật Dù kê với du khách, trực tiếp cổ vũ cho các hoạt động nghiên cứu để phát huy nghệ thuật Dù kê trong du lịch và trong nhiều phương diện khác... Nói tóm lại, vai trò của cộng đồng địa phương rất quan trọng trong công tác phát huy giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong các hoạt động du lịch ở Nam Bộ. Các bên liên quan khác cần có sự liên kết chặt chẽ với họ để phát huy hiệu quả nhất nghệ thuật Dù kê trong du lịch. Sự phát triển của các hoạt động du lịch gắn với khai thác và phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê cũng sẽ tạo ra nhiều lợi ích hơn trong sự phát triển của cộng đồng địa phương, như tạo cơ hội phát triển kinh tế địa phương, tăng thu nhập cho người dân; tạo cơ hội để người dân tiếp xúc và học hỏi những yếu tố văn hóa mới lạ của du khách ở các nơi mang đến; quảng bá văn hóa Khơ Me; giúp duy trì,

cùng cố niềm tự hào dân tộc, lòng yêu quê hương - đất nước của người dân; nâng cao ý thức và trình độ dân trí...

Trong việc phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong du lịch thì cũng phải kể đến vai trò của những người quản lý, bao gồm chính quyền, các sở - ban ngành (chủ yếu là về văn hóa, về du lịch, về dân tộc) của các địa phương và của Nhà nước. Đầu tiên cần có những dự án, kế hoạch ngắn hạn hoặc dài hạn có hiệu quả để đưa nghệ thuật Dù kê vào trong các hoạt động du lịch như trong các lịch trình tham quan của du khách, các sự kiện về văn hóa - du lịch, các hoạt động quảng bá du lịch trong và ngoài nước... nhằm làm cho nghệ thuật Dù kê dần trở thành một phần không thể thiếu khi nói đến văn hóa vùng Nam Bộ. Việc phát huy nghệ thuật Dù kê trong du lịch sẽ giúp tạo sự hoàn chỉnh hơn trong các chính sách phát triển dân tộc, phát triển văn hóa, phát triển kinh tế - xã hội ở vùng Nam Bộ và ở Việt Nam, đồng thời giúp đảm bảo sợi dây kết nối tinh thần xuyên suốt như đã đề cập. Những nhà nghiên cứu, các đơn vị kinh doanh du lịch, các đơn vị truyền thông và du khách đều là những bên liên quan có tác động đến công tác phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong du lịch. Các hội thảo khoa học, những dự án nghiên cứu, những bài viết và sách được công bố, những phóng sự hay bản tin có nội dung về nghệ thuật Dù kê, về phát triển du lịch gắn với di sản văn hóa như nghệ thuật Dù kê sẽ là kênh đóng góp rất lớn cho việc tìm hiểu, quảng bá, hoạch định các chính sách, kế hoạch phát huy nghệ thuật Dù kê trong du lịch. Có lẽ đây là con đường nhanh và ngắn nhất để quảng bá và phát huy nghệ thuật Dù kê của người Khơ Me trong các hoạt động du lịch ở Nam Bộ đến với con người khắp mọi nơi, bởi lẽ “xã hội theo nghĩa đầy đủ của nó [...] không bao giờ là một thực thể tách rời khỏi những cá nhân cấu thành nên nó” (9).

Thế kỷ XXI chứng kiến nhiều sự đổi thay, công nghệ hiện đại phát triển hơn trước, nhiều làn sóng văn hóa ngoại lai tìm đến trong dòng

chảy hội nhập ngày càng mạnh mẽ, sẽ tác động nhiều đến nhận thức và lý tưởng của con người, tác động đến sự tồn tại và phát triển của các tộc người. Trong thời điểm này nhu cầu được đi du lịch, được khám phá những điều mới mẻ, đẹp đẽ của các tộc người khác ở các vùng đất, các địa phương càng trở nên hấp dẫn, thuyết phục. Như Nguyễn Huy Phòng nhận định: “Trong hội nhập, giao lưu quốc tế, văn hóa đóng vai trò quan trọng, đó là những nét riêng biệt, độc đáo, tạo nên bản sắc, tính cách và điều hòa dân tộc mà nghệ thuật sân khấu chính là một phương tiện truyền tải thông điệp một cách sinh động, tinh tế và để lại ấn tượng sâu đậm nhất trong lòng du khách [...] Việc phát triển các loại hình nghệ thuật sân khấu gắn với hoạt động du lịch là chiến lược phát triển lâu dài, bền vững” (10). Phát triển du lịch kết hợp với nghệ thuật sẽ giúp du khách có cơ hội được giải tỏa những áp lực trong cuộc sống, tinh thần được thoải mái và thăng hoa hơn, giúp họ có động lực tiếp tục sống tốt và thêm yêu quê hương, đất nước. Tất cả các bên liên quan trong việc phát huy các giá trị văn hóa của nghệ thuật Dù kê trong hoạt động du lịch ở Nam Bộ cần có sự phối hợp chặt chẽ, luôn ý thức việc phát huy phải tiến hành đồng thời với gìn giữ, tôn tạo, khôi phục nghệ thuật Dù kê cũng như các giá trị tốt đẹp của nó trong các hoạt động du lịch vì sự phát triển bền vững của đời sống xã hội của tộc người Khơ Me nói riêng, của các cộng đồng địa phương ở vùng Nam Bộ Việt Nam nói chung.

Kết luận

Nghệ thuật Dù kê góp phần quan trọng tạo sự hoàn chỉnh cho bức tranh văn hóa tộc người Khơ Me và văn hóa vùng Nam Bộ Việt Nam. Nghệ thuật Dù kê với các giá trị văn hóa quý báu của nó xứng đáng được thế giới chiêm ngưỡng trong vai trò của một di sản văn hóa phi vật thể đại diện cho nhân loại. Sân khấu Dù kê vẫn luôn là sản phẩm của khả năng nghệ thuật và cảm hứng sáng tạo của con người, là biểu tượng của tinh thần văn hóa tộc

người Khơ Me Nam Bộ giữa thời đại khoa học kỹ thuật công nghệ. Trong thế kỷ XXI, nghệ thuật Dù kê được phát triển trên nền tảng kế thừa những tinh hoa từ quá khứ đồng thời sẽ có những biến đổi để phù hợp với xu thế phát triển của văn hóa nghệ thuật và của đời sống xã hội đương đại. Nghệ thuật Dù kê tất yếu cần được phát triển và phổ biến rộng rãi trong nhiều phương diện hoạt động của con người chẳng hạn như các hoạt động du lịch, xem đó là việc làm cần thiết để phát triển bền vững đời sống tinh thần, đời sống kinh tế của người Khơ Me và cộng đồng các địa phương ở vùng Nam Bộ.

Việc mở rộng nghiên cứu nghệ thuật Dù kê giúp đánh giá toàn diện về vị trí và vai trò của nó trong văn hóa của tộc người Khơ Me, trong văn hóa Nam Bộ và trong văn hóa Việt Nam. Nghiên cứu nghệ thuật Dù kê có thể được tiến hành trên nhiều khía cạnh như cách bài trí sân khấu, nội dung kịch bản, âm nhạc, lời ca điệu múa, màu sắc sân khấu, trang phục của diễn viên, động tác của diễn viên, kết cấu nhân vật trong các vở diễn... từ nhiều góc nhìn khác nhau như từ nghệ thuật học, văn hóa học, dân tộc học, tôn giáo học, triết học, xã hội học... Dù nghiên cứu ở phương diện hay góc độ nào thì điều cần phải làm rõ chính là những giá trị văn hóa được chuyển tải trong từng vở diễn và trong tổng thể nghệ thuật Dù kê. Nghệ thuật Dù kê cùng những biểu hiện văn hóa khác trong văn hóa của người Khơ Me nói riêng, trong văn hóa Nam Bộ nói chung sẽ tiếp tục hoàn thành chức phận đáng trân trọng của

chúng trong sự vận động phát triển chung của vùng Nam Bộ và của cả Việt Nam./.

L.T.A

1. Nguyễn Quân (2004), *Con mắt nhìn cái đẹp*, Nxb. Mỹ thuật, Hà Nội, tr. 16.
2. Cục Di sản văn hóa (2020), *Nghệ thuật sân khấu Dù kê*, <http://dsvh.gov.vn/nghe-thuat-san-khau-du-ke-1038>.
3. Lưu Tuấn Anh (2010), *Đặc điểm văn hóa của Hý khúc Trung Hoa* (Luận văn Thạc sỹ), Trường Đại học Khoa học Xã hội và nhân văn Thành phố Hồ Chí Minh, tr. 18.
4. Nguyễn Thị Trúc Bạch (2018), “Bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa sân khấu Dù kê Khmer Nam Bộ trong bối cảnh hội nhập”, Kỷ yếu Hội thảo khoa học quốc tế *Hội nhập quốc tế về bảo tồn: Cơ hội và thách thức cho các giá trị di sản văn hóa*, Nxb. Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh, tr. 367.
5. Lâm Vinh (1997), *Mỹ học*, Nxb. Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh, tr. 68.
6. Nguyễn Huy Phòng (2019), “Sân khấu truyền thống trong bối cảnh cuộc Cách mạng 4.0”, Tạp chí *Văn hóa học*, số 5 (45), tr. 72.
7. Trần Hinh (2019), “Sân khấu và sự tìm tòi phương thức tồn tại trong thời đại 4.0”, Tạp chí *Văn hóa học*, số 5 (45), tr. 82.
8. Ruth Benedict (1934), *Patterns of Culture*, Houghton Mifflin Company, New York, tr. 33.
9. Ruth Benedict (1934), sđd, tr. 182.
10. Nguyễn Huy Phòng (2019), sđd, tr. 71-73.

Lưu Tuấn Anh: *Cultural values of Dù Kê art in the Southern region*

Dù Kê theater art exists in the life of the Khơ Me people in the South region of Viet Nam as a means of connecting and developing the overall cultural beauty of the Khơ Me people in particular and of the whole Southern region in general. Dù Kê art has many cultural values that are worth studying, praising and transmitting. This paper focused on the two main cultural values of Dù Kê art which are the expression value and the spiritual connection value. It helped partially explore the depth of the spiritual culture of the Khơ Me people from the artistic perspective. Its third section mentioned the issues of promoting these values of Dù Kê art in tourism activities in the Southern region as a means of communicating the cultural beauty of the Khơ Me people which helps develop local tourism towards sustainable development of the socio-economic-cultural life of the people in the region.

Keywords: Dù Kê, theater, Khơ Me people, folklore culture, Southern culture.